

Wstęp

Problematyka przestępczości skierowanej przeciwko zabytkom archeologicznym nie była dotąd przedmiotem odrębnych, kompleksowych badań. Zjawisko to z wielu powodów było i – jak się wydaje – jest nadal w Polsce marginalizowane. Nasilająca się przestępczość, której przedmiotem stają się zabytki archeologiczne, powoduje konieczność wyodrębnienia tej kategorii zabytków jako przedmiotu badań oraz przedmiotu ochrony prawnej, przede wszystkim ze względu na specyficzny charakter samych zabytków, jak również sposoby popełniania przestępstw. Podjęcie próby rozpoznania i scharakteryzowania zarówno skali, jak i specyfiki tego rodzaju przestępczości stało się dla autora, będącego z wykształcenia prawnikiem i archeologiem, ciekawym badawczo wyzwaniem.

Brak badań nad zjawiskiem przestępczości przeciwko zabytkom archeologicznym, w tym brak oceny jego przyczyn, źródeł i skali, powodował, iż nie można było w przypadku tego zjawiska sięgnąć po standardowe dane statystyczne w celu dokonania charakterystyki dotyczącej dynamiki oraz struktury przestępczości, bowiem dane te nie były i, jak się okazuje, nadal nie są gromadzone.

Zjawisko przestępczości, której przedmiotem są zabytki archeologiczne, wpisuje się w podejmowaną już w badaniach kryminalistyczno-kryminologicznych problematykę przestępstw przeciwko zabytkom w ogóle, które ze względu na zmieniające się regulacje prawne bywało również określane przestępczością przeciwko dobrom kultury. Trzeba przy tej okazji zauważyć, iż problematyka ta koncentrowała się na ogół na zjawisku kradzieży, niszczenia oraz przemytu zabytków i dzieł sztuki znajdujących się w muzeach, galeriach czy prywatnych kolekcjach. Odrębną uwagę poświęcano również kradzieżom i zniszczeniom dokonywanym w obiektach sakralnych. Problematyka przestępstw, której przedmiotem były zabytki archeologiczne, była w tym kontekście jedynie sygnalizowana i jako taka niewyodrębniona.

Wobec braku wcześniejszych badań nad problematyką przestępczości przeciwko zabytkom archeologicznym jednym z podstawowych założeń pracy stało się podjęcie próby dokonania oceny badanej przestępczości oraz przeprowadzenie jej wstępnej charakterystyki.

Wydaje się, iż pytanie, czy realizowana polityka państwa będącego w świetle przepisów konstytucyjnych (zwłaszcza art. 5 i 6 Konstytucji) podmiotem zobowiązanym do sprawowania ochrony nad dziedzictwem narodowym, którego częścią są zabytki archeologiczne, jest sprawowana skutecznie, nie mogło pozostać bez odpowiedzi, dlatego też za zasadne uznano przedstawienie w pracy systemu ochrony prawnej dziedzictwa archeologicznego.

Brak sprawowania należytej ochrony nad dziedzictwem kultury, którego zabytki archeologiczne są nieodłączną częścią, może mieć bezpośredni związek z intensywnością oraz eskalacją działań przestępczych, których przedmiotem są zabytki. Złe regulacje prawne, problemy w stosowaniu prawa czy wreszcie bezczynność organów administracji państwowej i samorządowej mają wpływ na poziom ochrony dziedzictwa kultury.

Wyjątkowy charakter przedmiotu przestępstwa, którym są zabytki archeologiczne, powoduje, iż problematyka badawcza podjęta w niniejszym opracowaniu musiała uzyskać interdyscyplinarny charakter. Z uwagi na specyfikę przedmiotu badań zasadne stało się rozpoznanie i dokonanie oceny nie tylko prawnokarnej ochrony zabytków, lecz również uwzględnienie niezbędnych regulacji administracyjnoprawnych dotyczących m.in. kompetencji i działania uprawnionych do ochrony zabytków organów administracyjnych, jak również przewidzianych w prawie form ochrony.

W ograniczonym zakresie uwzględnić należało również wybrane aspekty cywilnoprawne dotyczące m.in. prawa własności do zabytków archeologicznych oraz sposobów wynagradzania znalazców bądź odkrywców zabytków. Jednoznaczny charakter regulacji prawnych, określający, iż to Skarb Państwa może być jedynym właścicielem zabytków archeologicznych pozyskanych na terenie kraju, wyznacza i determinuje w istocie charakter ochrony prawnej dziedzictwa archeologicznego, który realizowany jest w ramach prawa krajowego.

Metodyka badań zastosowana w niniejszym opracowaniu musiała być wieloaspektowa z uwagi na charakter zabytków archeologicznych. Obok analiz regulacji prawa krajowego, którego częścią stały się ratyfikowane akty prawa międzynarodowego, szczegółowej analizie poddano różnego rodzaju dane statystyczne: od statystyk kryminalnych, statystyk Straży Granicznej,

Służby Celnej, po statystyki konserwatorskie, które zgromadzone i opracowane zostały przez Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków.

Chcąc dokonać wstępnego rozpoznania specyfiki przestępczości przeciwko zabytkom archeologicznym, przeprowadzono również stosowne badania aktowe zarówno w kwestii zakończonych spraw sądowych, jak i prowadzonych bądź umorzonych postępowań przygotowawczych. W trakcie prowadzonych badań autor miał możliwość uczestniczenia w niektórych czynnościach operacyjno-rozpoznawczych oraz procesowych, dotyczących spraw związanych z przestępstwami, których przedmiotem były zabytki archeologiczne.

W pracy podjęto też, w skali możliwej do realizacji, próbę skonstruowania profilu sprawców przestępstw, posiłkując się m.in. analizą specjalistycznych portali internetowych, które okazały się cennym źródłem informacji. Realizując założone w pracy cele badawcze, wykorzystano istniejącą literaturę krajową oraz dostępną literaturę zagraniczną.

Podstawowym zadaniem realizowanym w ramach rozpoznania badanego zjawiska było określenie przedmiotu przestępstwa, którym są zabytki archeologiczne. Niezbędne na tym etapie stało się skomentowanie wszystkich pojęć prawnych i pozaprawnych, które związane są bezpośrednio lub pośrednio z badaną problematyką. Precyzyjne określenie przedmiotu ochrony prawnej jest bowiem zadaniem podstawowym, które definiuje dalsze konsekwencje prawne dotyczące m.in. ustalenia, czy przestępstwo zostało popełnione. Okazuje się, co potwierdziły również wyniki niniejszych badań, iż organa procesowe mają zasadniczy problem z identyfikacją przedmiotu przestępstwa, jeśli dotyczy ono zabytków archeologicznych.

Istotnym badawczo problemem było również określenie odrębnego i specyficznego charakteru przestępczości przeciwko zabytkom archeologicznym. Pamiętać należy, iż ruchome zabytki archeologiczne znajdują się przeważnie pod ziemią lub pod wodą, w przeciwieństwie do zabytków znajdujących się w zbiorach muzealnych, galeriach czy prywatnych kolekcjach. Nie są one z przyczyn oczywistych zinwentaryzowane. Brak również ich dokumentacji. Uwarunkowania te przyczyniają się do eskalacji działań przestępczych i w dużej mierze powodują, iż przestępstwa tego rodzaju ujawniane są ze znacznym opóźnieniem, a sprawcy wykrywani są rzadko. Specyficzna lokalizacja ruchomych zabytków archeologicznych determinuje również sposób działania sprawców, którzy, chcąc zlokalizować zabytki, muszą dysponować odpowiednią wiedzą oraz sprzętem do ich wydobywania.

Kolejnym istotnym badawczo problemem stało się ustalenie podobieństw oraz odrębności pomiędzy rozpoznanymi już formami przestępstw przeciwko zabytkom i dziełom sztuki a przestępczością, której przedmiotem są zabytki archeologiczne. Za niezbędne uznano także dokonanie szczegółowej identyfikacji zagrożeń dla dziedzictwa archeologicznego. Trzeba bowiem zauważyć, iż obok zaplanowanych i zorganizowanych działań przestępczych związanych z okradaniem i niszczeniem stanowisk archeologicznych pojawiają się czyny, które kwalifikowane są jako nieumyślne popełniane przestępstwa bądź wykroczenia. Mają one związek m.in. z realizacją prac budowlanych bądź rolnych, których efektem staje się niszczenie zabytków archeologicznych. W prowadzonych badaniach należało zatem uwzględnić różnego rodzaju zjawiska, które w sposób bezpośredni lub pośredni przyczyniają się do eskalacji przestępczości przeciwko zabytkom archeologicznym.

Porównanie wielu źródeł informacyjnych pozwoliło na dokonanie pierwszej próby określenia specyfiki przestępczości, której przedmiotem są zabytki archeologiczne zarówno pod względem sprawców oraz ich sposobów działania, jak i skutków działań przestępczych. Uzupełnieniem prowadzonych badań stało się nieliczne orzecznictwo sądów konstytucyjnych, administracyjnych i powszechnych

Analiza akt spraw sądowych oraz prokuratorskich pozwoliła również na zdiagnozowanie zasadniczych problemów natury dowodowej, które mają bezpośredni związek z realizowaną polityką karną. Zebrane materiały pozwoliły poddać krytyce funkcjonujące mechanizmy związane z zapobieganiem przestępczości przeciwko zabytkom archeologicznym oraz wskazać na rozwiązania, które zdaniem autora mogą podnieść w tym względzie skuteczność.

Wykorzystanie instrumentów badawczych kryminalistyki okazało się być w przypadku podjętej problematyki niezwykle przydatne i pozwoliło na przeprowadzenie szeroko pojętego rozpoznania zjawiska, jak i na wskazanie konkretnych rozwiązań dotyczących wykrywania sprawców przestępstw. Wydaje się również, iż podjęcie m.in. taktyczno-technicznych działań związanych z monitorowaniem nielegalnego obrotu zabytkami archeologicznymi, jak i inspekcjonowaniem okradanych stanowisk archeologicznych powinno skutecznie wypełnić swoją prewencyjną funkcję.

Należy wyrazić nadzieję, iż podjęta w niniejszym opracowaniu próba charakterystyki przestępczości skierowanej przeciwko zabytkom archeologicznym przyczyni się do prowadzenia efektywniejszych działań związanych z ochroną dziedzictwa archeologicznego.